

Aziz Mahmud Hüdâyî'nin
Sarı Hırkası

Evliyâ Çelebi Seyahatname'sinde Azîz Mahmud Hüdâyî ve Celvetiyye Tarikatı

D R . M . A S K E R İ K Ü Ç Ü K K A Y A
Haran Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi

GİRİŞ

Kültür tarihimizde önemli bir yer tutan Evliya Çelebi Seyahatname'si, birçok konuda verdiği bilgilerle her zaman değerini korumuştur. Evliya Çelebi, gezip gördüğü yerler hakkında verdiği bilgilerle birçok milletin tarihi, dini, coğrafi ve kültürel yönlerine ışık tutmuştur.

Seyahatname'de, milletimizin tarih, edebiyat, kültür ve sosyal hayatındaki örf-adetlerinin yanında manevi hayatına dair verilen önemli bilgileri de görmek mümkündür. Dinî hayatın vazgeçilmez unsurlarından olan tasavvufî kültürün farklı tezahürleri hakkında verdiği bilgilerle de dikkat çekmektedir.

Evliya Çelebi Seyahatname'sinde, tarikat önderleri, tekke, türbe, cami ve ziyaretgahların detaylıca ele alınması, 17.yy. Osmanlı toplumunda tasavvufi hayatın yaygın olduğunu göstermesi açısından büyük önem arz etmektedir.

Seyahatname'de yaklaşık 44 tarikat ele alınmıştır. Ele alınan bu tarikatların kurucuları, halifeleri ile tekke, türbe ve ziyaretgahları hakkında önemli bilgiler bulmak mümkündür.

Seyyah-ı Âlem Evliya Çelebi'nin bilgi verdiği tarikat pirlерinden birisi de, Azîz Mahmud Hüdâyî'dir. Azîz Mahmud Hüdâyî Hazretlerini ziyaret edip, hayır dualarını alması, irşad hizmetlerini gözlemlemiş olması daha itinalı bilgiler vermeye sebep olmuştur. O, çocukken Azîz Mahmud Hüdâyî'nin menkıbeleriyle büyümüş, babasının naklettiği kerametlerini hayatı boyunca unutmamıştır. Halifeleri hakkında verdiği bilgileri özden ve içtenlikle aktarmaya çalışmıştır.

Celvetiyye tarikatının derviş ve tekkeleri hakkında verdiği bilgilerde bu muhabbet ve vefa borcu hemen kendisini hissettirir. 1611 yılında dünyaya gelen Evliya Çelebi'nin, 1628 yılında vefat eden Azîz Mahmud Hüdâyî ile birçok defa görüşmüş olması muhtemeldir. Zira, bu hususu her yeri geldiğinde ziyaret edip dualarını aldığını, bundan çok iftihar ettiğini söylemiştir.

A- Seyahatname'de Azîz Mahmut Hüdâyî İle İlgili Bilgiler

Azîz Mahmud Hüdâyî, Osmanlı döneminde yetişen tarikat pîrlerindedir. Otuzaya yakın eser bırakmıştır. Tarikati, sağlığında ve vefatından sonra İstanbul, Bursa ve Balkanlarda yayılmıştır.¹

Azîz Mahmud Hüdâyî, 948 (1541) yılında Şereflikoçhisar'da doğdu. İlk tahsilini Sivrihisar'da yaptı. İlmîni geliştirmek için İstanbul'a gitti. Müderris Nâzırzâde Ramazan Efendi'(984/1576) ye talebe oldu. Bu esnada Halvetî şeyhlerinden Nureddinzâde Muslihuddin Efendi (981/1573) nin sohbetlerine de devam etti. Nâzırzâde Edirne Selimiye Medresesine müderris olunca, Hüdâyî'yi muîdi sıfatıyla beraber götürdü. Daha sonra Nazırzâde'ye Mısır ve Şam kadılıklarında nâiplik yaptı.² Hocası ile birlikte 981 (1573) tarihinde Mısır'dan dönüşünde Bursa Ferhâdiye Medresesi'ne müderris ve Câmî-i Atîk Mahkemesine nâib olarak göreve başladı. Nâzırzâde ise, Bursa mevleviyet'ine getirildi. Hocası, Bursa'ya gelişinin üçüncü yılında vefat etti. Azîz Mahmud Hüdâyî, hocasının vefatının derin tesirinde kalarak, resmi görevinden ayrılıp, daha önce sohbetlerine katıldığı Muhyiddin Üftâde'ye intisap etti. Üç yıl içinde seyr u sülûkunu tamamladı. Şeyhi, kendisini Sivrihisar'a halife olarak gönderdi. Hüdâyî, Sivrihisar'da altı ay kaldı. Şeyhini ziyaret amacıyla tekrar Bursa'ya geldi. Fakat, bu esnada şeyhi vefat edince, Rumeli'ye gitti. Burada bir müddet kaldıktan sonra İstanbul'a döndü. Şeyhülislam Hoca Saadeddin Efendi'nin delaletiyle Küçükayasofya Camii tekkesinde sekiz yıl şeyhlik makamında bulundu. Ayrıca Fatih Camiinde vaizlik yaptı, tefsir ve hadis okuttu. Azîz Mahmud Hüdâyî, 1589 yılında Üsküdar'da Dergah olarak kullanacağı yeri satın aldı. Dergahın inşaatıyla yakından ilgilenmek için Rum Mehmed Paşa Camii civarına yerleşti. 1595 yılında Dergahın yapımı tamamlandı. 1599 yılında Fatih Camii vaizliğini bırakarak Üsküdar Mihri-mah Sultan (İskele) Camiinde Perşembe günleri vaaz vermeye başladı. Yapımı 1611 yılında tamamlanan Sultan Ahmed Camiinde de her ayın Pazartesi günü vaaz verdi.³

Evliya Çelebi, Azîz Mahmud Hüdâyî'yi ziyaret etmiş, hayır dualarını almıştır. Kendisini hırkasının eteği ile örtterek “ Manevi evladımız olsun” şeklinde dua etmiştir. Evliya Çelebi, bundan dolayı iftihar ettiğini belirtir.” Mahmud Efendi hazretleri Anadolu'da Sivrihisar beldesinde sivrilüb meydana gelmiş. Zümre-i ulemâda müderrisine dahil olmuş. Sonraları nâ'ib ya'ni kazâ-yı nâgehânî semtine sülûk etmiştir. Bir gece alem-i rüyada nirân-ı cahîmi seyrân idüb havf ve dehşet içinde bîdâr olduğunda cemi'î mâ-melekîni bezl iderek Bursa'da Üftâde Efendi'den inâbe eylemiştir. Şeyh müşâr-ı ileyh'den tekâmîl-i tarîk idüb seccâde-i hilâfete me'mur buyurulmuş. Ba'dehû Üsküdar'da bir dâr alub berhordâr oldu. Hülâsa-i kelâm yedi pâdişah dest-i şerîflerini bûs itmişlerdir. Ve Sultan Ahmed Han rikâbında piyâde gitmişlerdir. Yüz yetmiş bin müride irâdet virmişdir.

Ol asrın kutbı vâsıl-ı gencine-i esrâr-ı hakikat, ser-çeşme-i ser-çeşmân meşreb-i ma'rifet, şem'-i mihrâb-ı mücâhede, çeşm-i çerâğ-ı erbâb-ı müşâhede idiler. Ev-sâf-ı haddeden bîrûn, hayrât u hasenâtı binden efzundur. Yüz mücelled muta-savvifâne te'lifât, ebyât-ı ilâhiyatları vardır. Hüdâyî tahallus iderler. Hamd-i Hû-dâ bu hakîr şeref-i sohbetleriyle müşerref olmak nasib olmuşdur. Ve bu reşîdi hırkası dâmeniyile setr edüb evlâd-ı ma'nevimiz olsun dimişlerdir. Bî-had va'z ve nasihatlerinde bulunub yed-i mübâreklerini takbîl ile ber-murâd olduğum ci-hetle iftihâr eylerim.”⁴

Evliya Çelebi, Azîz Mahmud Hüdâyî'nin şeyhi olan Üftâde için: “Rükn-i muh-terem ve kutb-ı muhteşem, zahid-i yegâne, arîf-i zamâne” demektedir.⁵

Azîz Mahmud Hüdâyî'nin Üsküdar'a yerleşmesi sonucu, halk Celvetiyye tarika-tına büyük bir sempati duyar. Yapılan sohbet ve zikir meclislerinde, tekbir ve ilahilerle tasavvufî hayatın atmosferi Üsküdar'a yayılır. Seyahatname'de bu hu-sus: “...Bu şehirde tarîk-i Celvetî iştihar bulmağıyla Ayîn-i Ezgâr mahallinde ilm ü edvâr üzre gûnâ-gûn ilâhiyatları ve zikr ü zecel ü tasnifât okır.”⁶ şeklinde ifa-de edilir.

Üftade'nin, Azîz Mahmud Hüdâyî'ye “Bir zaman ola ki, padişahlar rikabında yürüyeler.” şeklinde yapmış olduğu dua, zamanı gelince gerçekleşir. Evliya Çe-lebi, I. Ahmed'in Azîz Mahmud Hüdâyî hazretlerine gösterdiği hürmet hakkın-da “kutbiyyete kadem basup Sultan Ahmed rikâbında piyâde yürümüşür”⁷ şeklinde söylemektedir.

Evliya Çelebi, yedi padişahın Hüdâyî'nin elini öptüğünü, 170.000 müride iradet (el) verdiğini kaydetmektedir.⁸ Azîz Mahmud Hüdâyî, halktan sultanlara kadar uzanan geniş bir tesir halkası meydana getirdi. Devrin padişahlarıyla yakın ilgi kurdu. III. Murad, I. Ahmed ve II. Osman gibi padişahlara mektup yazmış ve öğütte bulunmuştur. IV. Murad'a saltanat kılıcını kuşatmış, Ferhad Paşa ile Teb-riz seferine katılmıştır.⁹

1. Sultan Ahmed Camii'nin Temel Atma Şeyhi Oluşu:

Evliya Çelebi, Azîz Mahmud Hüdâyî'nin Sultan Ahmed Camii'nin yapılışında bulunduğunu ve temel şeyhi olduğunu kaydetmektedir.¹⁰ Sultan Ahmed Ca-mii'nin yapılış hakkında bilgi verirken bu hususu şöyle ifade eder: “...Ayasofya kurbında At Meydanı nâm mahalde bir mürtefi' yerde kıblesi Çatladıkapu tara-fından deryâya nâzır bir cây-ı vâsi'de bir câmi'-i cediddir kim gûya bir na-mü-nakkab bir dürr-i yektâdır. Merhum Sultan Ahmed bu câmi'in zemininde beş aded sarây-ı vüzerâyı mâhıyla alup cümlesin esâsından münhedim idüp bir sah-râ misâl cây-ı küşâde olup cem' üstâd-ı mi'mârân u mühendisin cem' olup Üs-küdarî Mahmud Efendi'nin..du'aları ile esâsı hafrına şürü' eyleyüp ibtida Sultan Ahmed Han dâmenine türâp doldurup “Yarabbi Ahmed kulun hizmetidir ka-bül-ı dergâh eyle” diyü ırgâtlar ile temelden türâb taşımışdır...Mahmud Efendi temel şeyhi...oldı.”¹¹

İskele Camii ve III. Ahmed Çeşmesi

Azîz Mahmud Hüdâyî, halktan sultanlara kadar uzanan geniş bir tesir halkası meydana getirdi. Devrin padişahlarıyla yakın ilgi kurdu. III. Murad, I. Ahmed ve II. Osman gibi padişahlara mektup yazmış ve öğütte bulunmuştur. IV. Murad'a saltanat kılıcını kuşatmış, Ferhad Paşa ile Tebriz seferine katılmıştır.¹²

2. Girit Meselesi İle İlişkisi

Girit Adasının Trablus, Tunus ve Cezayir deniz yolları üzerinde bulunması ve Venediklilerin buraya hakim olmaları, Doğu Akdeniz'deki Türk hâkimiyeti bakımından ciddi bir engel teşkil ediyordu.¹³ Bu stratejik nedenlerden dolayı Girit Adasının Osmanlıya bağlanmasının büyük bir önemi vardı. Girit meselesi Osmanlı Devletini uzun yıllar uğraştırmıştır.

Seyahatname'de geçen bilgiye göre Azîz Mahmud Hüdâyî, Girit Adasının Osmanlı topraklarına katılması için I.Ahmed'i ikna eden bir grubun içinde de bulundu. Evliya Çelebi, babasından dinlediği hatırasını şöyle nakleder: I. Ahmed, bir gün yapımı devam eden Sultan Ahmed Camî'nin bahçesinde devrin ileri gelenlerine muhteşem bir ziyafet verir. Davetlilerin içinde, komutanlar, devlet adamları, alimler ve birçok tarikat şeyhleri de bulunur. Ziyafetten sonra topluca dua edilir ve davetliler dağılır. Ancak, Sultan I. Ahmed'in çadırında hatırı sayılı birkaç kişi kalır. Bunlardan birisi de Azîz Mahmud Hüdâyî Efendidir. Sultan I. Ahmed " İnşallah bu câmimiz tamamlanıp aydınlık bir mâbed olur. Hûda tamamlanmasını nasip eyleye. Fakat bu camiye büyük vakıflar lazımdır " der. Bunun üzerine Azîz Mahmud Hüdâyî, bizce daha önceden düşündüğü Girit Adasının fethi konusundaki düşüncelerini şöyle açıklar. " Padişahım! İmaretle-

rini, cizye gelirlerini camiye vakfetmek amacıyla bir ülkeyi fethetmek için gaza-ya niyet edin. Kanuni Sultan Süleyman, Malta ve Rodos adaları ile, İstanköy, Hereke, Elik, Sönbeki'yi fethederek bütün gelirlerini camisine vakfetti. Bundan dolayıdır ki, Süleymaniye vakfı büyük vakıflardandır. Ne olaydı siz de, deniz-yoluyla Hicaz'a giden hacıları ve Mısır'a giden tüccarların mallarını yağmalayıp öldüren Venedikli korsanların elindeki Girit Adasını alsaydınız da Müslümanları Venedikli korsanların kötülüklerinden kurtarsaydınız" der. Azîz Mahmud Hüdâyî ve orada bulunanlardan Cerrahî İbrahim Efendi, " bu halis niyet için, Allah rızası için fatiha" deyip fatiha okurlar. İnşallah bu duamız kabul olur derler. Bunun üzerine Sultan I. Ahmed " Bizim, Venediklilerle antlaşmamız vardır. Antlaşmaya aykırı davranmak Peygamberimiz'in (s.a.v) sünnetine aykırıdır. Hangi bahaneyi ileri sürüp, barışı bozacağız. Üstelik, Anadolu'da birçok asiler halen mevcut. Onlarla uğraşmaktayız" der. Evliya Çelebi'nin ifade ettiğine göre, bu toplantıdan on iki gün sonra, asilerin bertaraf edildiği haberi saraya ulaşır. Azîz Mahmud Hüdâyî Sultan I. Ahmed'in huzuruna çıkar ve; " Gazanız mübarek olsun:

Rakibin biri öldü, biri kaldı

Yazık ki, öleceği diri kaldı.

Şimdi Padişahım! Geçen gün yaptığımız konuşmalarımız üzere, Allah'a hamd olsun ki. Celalî isyanları kırıldı. Şimdi, Girit Adası gazasına niyet edip, Venedik Kralına bir elçi göndererek Girit Adasını iyilikle vermelerini isteyiniz, görelim ortaya ne çıkar?" der. Sultan I. Ahmed, Azîz Mahmud Hüdâyî'nin bu çeşit nasihat yollu teşvikinden çok hoşlanır ve derhal bir mektup yazdırır. Kurt Çavuş adındaki bir elçiyi gönderir. Elçi, Venedik Kralı tarafından kabul edilir. Sultan I. Ahmed'e sunmak üzere kendisine ayrıca bir mektup verir. Venedik Kralı Pençprim'in gönderdiği mektup şöyle yazılıdır:

"Osmanoğullarının seçkini, onaltıncı şâni büyük padişah! Allah devletinizi kıyamete kadar devam ettirsin. Mekke ve Medine, Kudüs ve Irak, Arap ve Acem padişahı Sultan Ahmed Han padişahımız. Cenab-ı Hak mübarek vücudunuzu koruyup, devletinizin kudretini daim eyleye. Bizim gibi Pençprim'den Girit Adasını talep etmişsiniz. Altı yüz bin reâyâsı ile, yetmiş altı kalesi ile, senelik yedi Mısır hazinesi hasıl olur. Yedi yüz yetmiş parça köyü, yedi adet altın ve gümüş ve diğer madenleri ile yedi yüz yetmiş mil genişliğindeki Girit Adamız ki, herkesin göz diktiği yerdir, onu size verelim." şeklinde yazılmıştır. Padişahın huzurunda bu mektup okunduktan sonra, Azîz Mahmud Hüdâyî yüksek sesle " bu niyete fatiha" der ve orada bulunanlar tarafından çeşitli dualar okunur.¹⁴

B- Seyahatname'deki Celvetiyye Dervişleri

1. Derviş Efendi: Azîz Mahmud Hüda'yinin halifelerindendir.¹⁵ Tarikatını Silistre bölgesinde yaymıştır. Seyahatname'de halim selim bir tabiata sahip olan Derviş Efendi için; "...tarîk-i Celvetî'de Üsküdarî Mahmud Efendi halifesidir...Halûk ve halîm ve selîm mürşid-i kâmil bir erdir."¹⁶ bilgisi verilmektedir. Evliya Çelebi, Derviş Efendi'yi ziyaret etmiş ve hayır dualarını almıştır. Bu hususu bir baş-

ka yerde şöyle dile getirmiştir: “ ...hakka ki, Üsküdarî Mahmud Efendi tarîkünde dervîş-i dil-rîş-i Celvetî idi. Hamd-i Hudâ du’â-i hayrlarıyla şerefyâb olduk.”¹⁷

2. Dizdârzâde Ahmed Efendi (öl. 1032/1623):¹⁸ Seyahatname’de Dizdârzâde Ahmed Efendi hakkında “Üsküdarî Mahmud Efendi hazretlerinden inabet edüp tarîk-i Celvetî’de ilmi tasavvufa malik pâk u pâkize râh-ı Hakk’a sâlik ulu kimse idi...”¹⁹ şeklinde bilgi verilmektedir. Şeyh Ahmed Sultan için ayrıca eş-Şehir Dizdârzâde Efendi lakabı da kullanılmıştır.²⁰ Evliya Çelebi, Şeyh Ahmed Sultan’ın babasının dostu olduğundan haftada bir defa evlerine geldiğini söyler. Kendisinden Kur’ân-ı Kerîm ve Molla Cami dinlediğini de belirtir. Şeyh Ahmed Sultan, I.Mustafa (öl. 20 Ocak 1639) döneminde Edirne’ye gitmiş bir tekke ve bir cami yaptırmıştır. Edirne’de vefat edip, yaptırdığı Camii’de medfundur. Evliya Çelebi, ziyaret ettiği Şeyh Ahmed Sultan hakkında “... Edirne’ye gidüp Mahmud Efendi’den me’zun olmuş bir cami’ ve bir zaviye binâ eylemiş. Yine cülusu Mustafa Han’da merhum olup Cami sahasında defn olunmuşdur.”²¹ şeklinde bilgi vermektedir.

3. Şeyh Muhammed Dâğî: Gelibolu’nun Üçbaş Köyü’nde dünyaya gelmiştir. İlk önce Bayramiyye tarikatına girmiş, daha sonra İstanbul’a giderek Aziz Mahmud Hüdâyî’ye intisâb etmiştir. Tarikatta söz sahibi olunca Sultan Ahmed’in sohbetlerine katılmıştır. Sultan Ahmed tarafından doğum yeri olan Üçbaş Köyü kendisine temlik edilmiştir. Daha sonra yerleştiği Üçbaş Köyünde bir tekke ve mescid yaptırmıştır. H. 1019 tarihinde vefat etmiştir. Yaptırdığı tekkede medfundur. Seyahatname’de “ Azîz-i merhum bu tekyede rahm-ı mâderden müştakk olub Gelibolu’da Tarîk-i Bayramîyye’ye bî’at ile neşvü nemâ bulmuş ve sonra İstanbul’a varub Üsküdârî Mahmud Efendi’den cihâz-ı fakr-ı Celvetîyye’yi kabul edüp tarîkünde ıyar oldukta Sultan Ahmed Han sohbetiyle müşerref olmuş ve Sultan Ahmed kendüsüne bu karyesini temlik edüp eline hatt-ı şerif vermişdir. Buraya geldikde helal malıyla bîna etdikten sonra merhum olub burada defîn-i hâk kılınmışdır, dediler. Hatta seng-i mezarında muharrir olan (Tağî 1019 tarihi vefatına işaret imiş.”²² ifadeleri ile bilgi verilmektedir.

4. Şeyh Korucuzâde: Belgrad’ta yaşamıştır. Hayatı hakkında bilgi verilmemiştir. Azîz Mahmud Hüdâyî’nin halifesidir. Evliya Çelebi, Şeyh Korucuzâde için “ Üsküdârî Mahmud Efendi halifesi ve tarîk-i Celvetiyye dedesidir.”²³ demektedir.

5. Şeyh İbrahim: Celvetiyye’nin Tire’de bulunan Arappınarı Tekkesi’nde irşad görevini yürütmüştür.²⁴

C- Seyahatname’deki Celvetiyye Tekkeleri

1. Bursa Üftâde Tekkesi: Bursa İç kale de bulunan bir tekkeydi. Evliya Çelebi “tarîk-i Halvetî bir âsitane” diye bildirmektedir.²⁵ Ahmed Cevdet neşrinde Fetâvî Efendi tekkesi olarak geçmektedir.²⁶

2. Üsküdar Hazreti Mahmud Efendi Tekkesi: Evliya Çelebi, Üsküdar’da çeşitli tarikatlara ait kırk yedi tekkenin varlığından söz eder. Azîz Mahmud Hüdâyî tekkesini, en bakımlı olanları içerisinde zikreder. Bu tekke’de üç yüz fakirin (müridin) gece gündüz zikrullah ile meşgul olduğunu, cuma namazından sonra kurulan zi-

kir meclisinin çok kalabalık geçtiğini bildirir. Evliya Çelebi, bu tekke için: “...Ama cümleden tekye-i Hazret-i Mahmud Efendi, tarik-i Halvetî’de öyle bir astâne-i azim yokdur kim şeb u rûz (gece gündüz) üç yüz fukarası zikru’llah ile meşgul-lerdir. Her birinin birer guşede savma’ları vardır. Ba’de salâti’l-Cum’a öyle tevhid-i sultânî olur kim istimâ’ iden aşıklar sermest olurlar.”²⁷ demektedir. Bu tekke, Üsküdar’da Gülfem Hatun Mahallesi, Azîz Mahmud Efendi Sokağı’ndadır.²⁸

3. Erdebîlî Tekkesi: Evliya Çelebi, bu tekkenin Ayasofya yakınında olduğunu ifade etmektedir.²⁹ Sinâneddin Efendi (951/1544) tarafından yaptırılan bu tekkenin Halvetiyye tekkelerinden olduğunu görmekteyiz. Celveti meşayihından Abdurrahman Nesib Efendi ve amcası Abdi Efendi bu tekkede şeyhlik yaptıklarından Celveti tekkesi olarak kabul edilmektedir.³⁰ Günümüzde, yerinde ahşap bir bina yapılmış ve çevresinde mezarlar vardır.³¹

4. Derviş Efendi Tekkesi: Balkanlarda Silistre şehrindeydi. Bu tekkenin Derviş Efendi’nin oğlu tarafından yapıldığı “ Derviş Efendi tarik-ı Celvetiyye’de Üskü-dârî Mahmud Efendi halifesidir ki, tekyeyi dahi Derviş Efendi zâde binâ etmiştir.”³² ifade edilmektedir. Bir başka yerde” ...kim tekyeyi yine mahdûm-ı Derviş Efendi bina etmiştir.”³³ denilmektedir.

5. Filibe’deki Celvetî Tekkeleri: Evliya Çelebi’nin dediğine göre, Filibe’de on bir tane Celvetî tekkesi bulunmaktaydı. Bu tekkeler hakkında “ Ve cümle on bir aded tekye-i dervîş-i dilrişân-ı zîşân vardır. Evvelâ on bir aded tekye-i Halvetî ve Celvetî vardır.” bilgisi verilmiştir.³⁴

6. Gözlü Celvetî Tekkesi: Kırım yarımadasında bulunan Gözlü şehrindeydi. Bu tekke hakkında herhangi bir bilgi verilmemektedir.³⁵

7. Kefe Celvetî Tekkesi: Seyahatname’de verilen bilgiye göre, Kırım’da Kefe şehrinde Celvetî tarikatına mensub bir tekke bulunmaktaydı.³⁶

8. Celvetî Ali Efendi Tekkesi: Girit Adası’nda Kandiyiye şehrindeydi. Azîz Mahmud Hüdâyî’nin halifelerinden Celvetî Ali Efendi Tekkesi olarak bilinmekteydi. Seyahatname’de:”Üsküdâri Mahmud Efendi halîfesi Celvetî Ali Efende tekyesi”³⁷ olarak ifade edilmektedir.

9. Dizdâr Hasan Tekkesi: Rumeli’nde Engili şehrine bağlı Ayamavra kasabasında idi. Seyyahımız, bu tekkenin bulunduğu yerin Dizdâr Hasan menzili adı ile anıldığını belirtir. Tekke, Ayamavra’nın doğusunda ağaç köprü ile geçilen nehrin dört yüz adım uzağında yüksek bir kayanın üzerindeydi. Kaleyi arındıran binasında yeterli sayıda misafir odaları, meydanı, mutfağı, kileri ve mescidi vardı. Yetmiş Celvetî dervişinin kaldığı bu tekkede, Ayamavra’nın gönül ehli insanların katılımı ile zikir ve sohbet meclislerinin düzenlendiği bilgisi de verilmiştir. Seyahatname’de bu tekke hakkında :” Ayamavra kal’asının şarkında ağaç cesireler aşırı dört yüz adım bâ’id bir yalçın kayacık kal’a misal kuleli ve meydanlı yetmiş aded fukâra-yı celvetiyye hücreleri ve mihmân hâneleri ve matbah-ı keykâvuslu ve kilerli ve nice cihânnümâ maksureli ve bir mescidli ve aşağısında bir bağ-ı irem misal bahçeli bir mesiregâh yerdir kim, Ayamavra’nın cümle yârân-ı bâ-sefâ-yı erbâb-ı ma’arifleri bunda cân sohbetleri edüb tevhid ve zikrullah iderler.”³⁸ şeklinde bilgi verilmektedir.

10. Yakub Efendi Tekkesi: Rumeli'nde Avlonya şehrindeydi. Evliya Çelebi, burada üç adet tekkenin olduğunu söyler. Yakub Efendi tekkesinde yüzlerce dervişin kaldığı ifade edilmiştir. Bu tekke için: "...cümle üç adet âsîâne-i ehli tevhid hankâhları var. Cümleden Yakub Efendi tekyesi hânedân-ı Celvetiyedir kim,³⁹ nice yüz aded pâ-bürehne ve ser-bürehne hırka...sahibi abdâlânları vardır..."⁴⁰ denilmektedir.

11. Sinan Paşa Tekkesi: Arnavutluk'ta İlbasan şehrindeydi. İlbasan'da on bir tekkenin olduğu ifade edilmiştir. Evkafı ve dervişi çok olan bir tekkeydi. Bu tekkenin güzelliğini anlatmak için başka bir yerde mislinin olmadığı ifade edilmiştir." Cümle on bir aded hankâh-ı fakîrândır cümleden kal'e içre Sinan Paşanın tekye-i celvetiyyesi⁴¹ bir şehirde yokdur fukârası ve evkâfı çokdur."⁴²

12. Arappınarı Tekkesi: İzmir'in Tire İlçesinde bulunan Celvetiyye tekkelerindendi. Evliya Çelebi, Tireliler'in kendisine, fakir ve kimsesizlere yardım etme amacıyla hizmet gören üç yüz altmış tekke ve mesiregâhın olduğunu söylediklerini ifade eder. Bu tür yapı ve hayır kurumlarının çokluğundan dolayı Tireliler'in bundan sevinç duyup gururlandıklarını söyler. Bu tekkelerin içinde en büyük ve bakımlısının Arap pınarı Tekkesi olduğunu belirtir.

Seyyahımızın ifadesine göre, evkaf bakımından hayli zengin olan Arap pınarı Tekkesi, Tire'nin güneyinde yüksek bir yerde bina edilmişti. Kendisi de, bu tekke de misafir olarak kalmış, Şeyh İbrahim'in sohbetinde bulunmuştur. Tekkenin yamacında bulunduğu dağ ve çevredeki bütün bağlar bu tekkenin vakfı idi. Bu bağlar dervişler tarafından ekilmişti. Tekke de iki yüz kadar derviş kalmaktaydı. Tekkeye gelen misafirler için, zengin mutfağından çeşitli yemeklerin pişirilip, verildiği de verilen bilgiler arasındadır. Çevre köylerden bu tekkeye mensub yirmi bin mürid'in olduğu da ifade edilmiştir. Seyahatname de: "... bu şehrin âyân ve eşrafları nakli üzere bîdürüd ve bîminnet âyende ve revendeye salâ mesiregâhı bîminnet üç yüz altmış iremizatü'l-imad misilli teferrücgâhlarımız vardır deyu garalanırlar. Ve hakka ki vardır. Lâfû güzaf değildir. Amma herbirinin medhinde lisan kasırdır ve kalemler kâsirdir. Ancak bu kadar tahrir etdik. Ve bu şehir icre cümle yetmiş ehli tarik tekyesidir. Cümlesinden ulu dergâh şehir kıblesi canibinde gûhistan içre Arabpınarı tekyesi şehre ve sahraya nazır cihannüma bir âsitanei ra'nadır. Şeyhi İbrahim Efendi hazretleridir kim şerefi sohbetleri ile müşerref olub destebusları ile şereyab olub duai hayırların aldık. Ve bir gece mihman olub tevhid tezkiri sultaniler eyliyüb sabahadek can sohbetleri eyledik Ulu âsitanedir. Ayende ve revendeye nîmeti mebzuldür. Ve evkafı gâyet çokdur. Hattâ tekyenin ensesindeki dağlar ve bağlar cümle bu tekyenindir. Desti fukara ile hasıl olmuştur kim kırk güne kadar âbdar üzümü olur. Ve hâlâ tekyede iki yüzden müteceviz fukaralar âmâdedirler. Ve matbahı keykâvüsünden nîmeti bîimtinanın tenavül idüb Ya Rezzak ve Ya Mün'im esmasına meşgullerdir. Ve sair kura ve kasabâtlarda dahi yirmi binden müteceviz müridi feridi vardır....Ve tekye kurbinde bir cami ve yetmiş seksen müteehhil fakirhaneleri ve bağ gülistanları ve murgzar lâleizar feryadı hezar nalesinden uşşak bîzar olduğu bir âsitanei ibretnümadır."⁴³

13. Halep Celvetî Tekkesi: Evliya Çelebi'nin bildirdiğine göre Halep'te bir Celvetî tekkesi bulunmaktaydı.⁴⁴

Üsküdar kıyılarından bir görünüm

14. Şeyh İsmail-i Celvetî Tekkesi: Mekke’de Ebu Kubeys Dağı’nın kuzeyinde bulunan bir tekkeydi. Seyahatname’de bu tekke için “ ...bir cihân-nümâ tekye-i ibret-nümâ bir âsitane-i dîlküşâ bir tekyedir.”⁴⁵ denmektedir.

15. Abdullah-ı Celvetî Tekkesi: Mekke’deki Celvetiyye tekkelerindendi. Bu tekkenin daha önce Hz. Hasan’ın evi olduğu söylenmiştir. Seyahatname’de “ ...tekye-i Abdullah-ı Celvetî zamanı kadimde İmam Hasan hazretlerinin hane-i şerifi imiş.”⁴⁶ şeklinde bilgi verilmektedir.

D- Seyahatname’deki Celvetiyye Ziyaretgahları

1. Şeyh Muhammed Üftâde Efendi Ziyaretgâhı: Üftâde Hazretlerinin ziyaretgâhı Bursa İç kale içerisinde büyük bir tekkededir. Büyük keramet ve ulvî makam sahibi Üftâde’nin vefat tarihi için Seyahatname’de :

Düşdi ıskâtı bâ ile târîh

Geçdi Üftâde Bursa’nın kutbı. Sene 988.⁴⁷ kaydı düşüldüğü bilgisi verilmektedir..

2. Azîz Mahmud Hüdâyî Ziyaretgâhı: Evliya Çelebi, Üsküdar’daki bu ziyaretgâh hakkında: “Ziyaretgâh-ı Kutbü’l-aktâb u âfâk eş-Şeyh ale’l-ıtlâk Hazret-i Mahmud Efendi, ziyaretgâh-ı has u ammdır kim tekyesinde medfundur.”⁴⁸ demektedir. Vefat tarihi için Nev’izâde tarafından düşülen dörtlük şöyledir:

Zînet-i cennet-i adn u kusûr

Bir yaz u cenâs-ı mevrud

Sâlû’l-hatır an sahibehâ

Hatîf kâle eş-Şeyh Mahmud. Sene 1038.⁴⁹ Azîz Mahmud Hüdâyî'nin vefat tarihi için Veysi Efendi denilen bir şahıs tarafından da şu beyit yazılmıştır.

Veysi ki olmuşdur luğazda bî-bedel

Ta'yin-i sâl fevtne tarihidir ğazel. 1038.⁵⁰ Evliya Çelebi, Veysi Efendi'nin Azîz Mahmud Hüdâyî'nin muhiblerinden olduğunu, senenin başında vefat eden Azîz Mahmud Hüdâyî'ye bu beyti tarih olarak düşerken, kendisinin de birkaç ay sonra vefat ettiğini, dolayısıyla kendisine de tarih düşürdüğünü ifade etmektedir.

3. Şeyh Muhammed Dâğî Ziyaretgâhı: Gelibolu'da Üçbaş Köyündedir.⁵¹

4. Şeyh İbrahim Efendi Ziyaretgâhı: Evliya Çelebi'nin ifadesine göre, Şeyh İbrahim, Arappınarı Tekkesinin şeyhi olan Şeyh İbrahim'in babasıdır. Ziyaretgâhı Tire'deki Arappınarı Tekkesindedir.⁵²

SONUÇ

Evliya Çelebi'nin Seyahatnamesinde Azîz Mahmud Hüdâyî ve tarikatı Celvetiyye ile ilgili unsurlar hakkında verdiği bilgiler, diğer kaynaklarla yapılan karşılaştırmalarda doğru olduğu görülmüştür.

Evliya Çelebi, Azîz Mahmud Hüdâyî'nin hayat hikayesini kısa ve öz olarak ele almıştır. Osmanlı toplumunda sosyal, siyasi ve tasavvuf sahasındaki rolüne dikkat çekmiştir. Mürşidi Üftade hakkında da kayda değer bilgiler sunmuştur. Celvetiyyenin 5 halifesi, 15 tekkesi ve 4 ziyaretgâhı ile ilgili olarak çok değerli malumat verildiği görülmektedir.

BİBLİYOGRAFYA

Ayverdi, Ekrem Hakkı Avrupa'da Osmanlı Mimari Eserleri, Bulgaristan, Yunanistan, Arnavudluk, İstanbul Fetih Cemiyeti, İst. 1982.

Demircanlı, Yüksel Yoldaş İstanbul Mimarisi İçin Kaynak Olarak Evliya Çelebi Seyahatnamesi, Vakıflar Genel Müdürlüğü Yayınları, İstanbul, tsz.

Evliya Çelebi, Seyahatname, Neşreden Ahmed Cevdet, (I-VIII. Ciltleri) İkdam Matbaası, İstanbul, 1314.

Evliya Çelebi, Seyahatname, Topkapı Bağdat Kütüphanesi No: 304-305.

Evliya Çelebi, Seyahatname, (Evliya Çelebi b. Derviş Muhammed Zillî, Evliya Çelebi Seyahatnamesi, Topkapı Sarayı Bağdat 304 Yazmasının Transkripsiyonu Dizini) Haz. Orhan Şaik Gökyay, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 1996.

Evliya Çelebi, Seyahatname (Evliya Çelebi b. Derviş Muhammed Zillî, Evliya Çelebi Seyahatnamesi Topkapı Sarayı Bağdat 304 ve 305 Yazmasının Transkripsiyonu-Dizini), Haz. Yücel Dağlı-Seyit Ali Kahraman, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 1998-1999-2001

Evliya Çelebi, Seyahatname, (IX-X) Devlet Matbaası, İstanbul, 1935-1938. IX/170.

Evliya Çelebi Seyahatname, (15 Cilt) Türkçeleştiren Zuhurî Danışman, Zuhurî Danışman Yayınevi, İstanbul, 1969-1971.

Hulvî Mahmud Cemaleddin, Lemezât-ı Hulviyye ez-Lemeat-ı Ulviyye der Menâkıb-ı Meşayih-ı Halvetiyye, Millet Ktp., Ali Emiri Kit., nu.1100.

Süreyya, Mehmed. Sicill-i Osmânî yahut Tezkire-i Osmâniye, İstanbul, 1308.

Tukin, Cemal, “ Girit” DİA, 14.

Yılmaz H. Kâmil, Azîz Mahmud Hüdâyî ve Celvetiyye Tarikatı, Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, İstanbul, 1980.

Yılmaz, H. Kâmil, Anahatlarıyla Tasavvuf ve Tarikatlar, Ensar Neşriyat, İstanbul, 1988.

Yılmaz, H. Kâmil “Azîz Mahmud Hüdâyî” DİA, IV.

DİPNOTLAR

¹ H. Kâmil Yılmaz, Anahatlarıyla Tasavvuf ve Tarikatlar, Ensar Neşriyat, İstanbul 1988. s. 264.

² Mahmud Cemaleddin Hulvî, Lemezât-ı Hulviyye ez-Lemeat-ı Ulviyye der Menakıb-ı Meşayih-ı Halvetiyye, Millet Ktp., Ali Emiri Kit., nu.1100., vr.187a.; Yılmaz, “Azîz Mahmud Hüdâyî” DİA, IV/338.

³ Yılmaz, “ Azîz Mahmud Hüdâyî” DİA, IV/.338.

⁴ Evliya Çelebi, Seyahatname, Neşreden Ahmed Cevdet, (I-VIII. Ciltleri) İkdâm Matbaası, İstanbul, 1314., , I/479.; Evliya Çelebi, Seyahatname, Topkapı Bağdat Kütüphanesi No: 304-305; (Topkapı 304), 144a.; Evliya Çelebi, Seyahatname, (Evliya Çelebi b. Derviş Muhammed Zillî, Evliya Çelebi Seyahatnamesi, Topkapı Sarayı Bağdat 304 Yazmasının Transkripsiyonu Dizini) Haz. Orhan Şaik Gökyay, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 1996, s. 205.

⁵ a.g.e., (Cevdet), II/53-54.

⁶ a.g.e., (Gökyay), s.204.

⁷ Seyahatname, (Cevdet), I/214.-479.

⁸ a.g.e., (Cevdet), I/479.

⁹ H.Kâmil Yılmaz, “Azîz Mahmud Hüdâyî” DİA, IV/ 399.

¹⁰ a.g.e., (Cevdet), I/216.; II/161-162-163.

¹¹ a.g.e., (Gökyay), s. 87.; a.g.e.; (Cevdet) I/216.; II/161-162.

¹² H.Kâmil Yılmaz, “Azîz Mahmud Hüdâyî” DİA, IV/399.

¹³ Tukin, Cemal, “ Girit” DİA, 14/87.

¹⁴ Seyahatname, (Cevdet), II/161-162-163.

¹⁵ A.g.e., (Cevdet), III/344.

¹⁶ a.g.e., (Cevdet), III/344.; Evliya Çelebi, Seyahatname (Evliya Çelebi b. Derviş Muhammed Zillî, Evliya Çelebi Seyahatnamesi Topkapı Sarayı Bağdat 304 ve 305 Yazmasının Transkripsiyonu-Dizini), Haz. Yücel Dağlı-Seyit Ali Kahraman, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 1998-1999-2001. 3/192.; a.g.e., (Topkapı Bağdat 305), 119b.

¹⁷ a.g.e., (Heyet), 3/196.; a.g.e., (Topkapı Bağdat 305), 121b.

¹⁸ a.g.e., (Cevdet), III/477. Sayfada “Şeyh Ahmed Sultan” olarak geçmektedir.

¹⁹ a.g.e., (Cevdet), III/477.

²⁰ a.g.e., (Heyet), 3/268.; a.g.e. (Topkapı Bağdat 305), 168b.

²¹ Seyahatname, (Cevdet), III/477-478.; H. Kâmil Yılmaz, Azîz Mahmud Hüdâyî ve Celvetiyye Tarikatı, Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, İstanbul 1980., s. 126.

²² a.g.e., (Cevdet), V/321.

²³ a.g.e., (Cevdet), V/380.

²⁴ Evliya Çelebi, Seyahatname, (IX-X) Devlet Matbaası, İstanbul 1935-1938. IX/170.

²⁵ a.g.e., (Cevdet), II/17.; a.g.e., (Topkapı, Bağdat 304), 225b.

²⁶ a.g.e., (Cevdet), II/17.

²⁷ a.g.e., (Gökyay), s.203.; a.g.e., (Topkapı Bağdat 304), 142b.; Evliya Çelebi, Seyahatname, (15

- Cilt) Türkçeleştiren Zuhurî Danışman, Zuhurî Danışman Yayınevi, İstanbul, 1969-1971., II/173.
- ²⁸ Yüksel Yoldaş Demircanlı, İstanbul Mimarisi İçin Kaynak Olarak Evliya Çelebi Seyahatnamesi, Vakıflar Genel Müdürlüğü Yayınları, İstanbul, tsz., s. 282.; Geniş bilgi için bkz: Ayvansarâyî, Hadîka, II/17-18-195-204-241-257.
- ²⁹ a.g.e., (Gökyay), s. 131.; a.g.e., (Topkapı Bağdat 304), 92b.
- ³⁰ Mehmed Süreyya, Sicill-i Osmâni yahut Tezkire-i Osmâniye, İstanbul 1308. C.3.s.327.; H. Kâmil Yılmaz, Aziz Mahmud Hüdâyî ve Celvetiyye Tarikatı, s. 283.
- ³¹ Demircanlı, a.g.e., s. 279.
- ³² Seyahatname, (Cevdet), III/336-337.
- ³³ a.g.e., (Heyet), 3/192.; Ekrem Hakkı Ayverdi, Avrupa'da Osmanlı Mimari Eserleri, Bulgaristan, Yunanistan, Arnavudluk, İstanbul Fetih Cemiyeti, İstanbul 1982. IV/91.
- ³⁴ a.g.e., (Cevdet), III/385.; A.g.e., (Heyet), 3/217.; a.g.e., (Topkapı Bağdat 305), 135a.
- ³⁵ a.g.e., (Cevdet), VII/568.
- ³⁶ a.g.e., (Cevdet), VII/677.
- ³⁷ a.g.e., (Cevdet), VIII/512.
- ³⁸ a.g.e., (Cevdet), VIII/631.
- ³⁹ a.g.e., (Cevdet), VIII/706. 5. Dipnotta bu tekke için "Halvetiyye" tekkesi olduğu ifade edilmektedir.
- ⁴⁰ a.g.e., (Cevdet), VIII/706.; Ekrem Hakkı Ayverdi, a.g.e., IV/390.
- ⁴¹ a.g.e., (Cevdet), VIII/721. 7. Dipnotta " Halvetiyyesi" olarak belirtilmektedir.; E. Hakkı Ayverdi, a.g.e., IV/399.
- ⁴² a.g.e., (Cevdet), VIII/721.
- ⁴³ a.g.e., (DM), IX/170.
- ⁴⁴ a.g.e., (DM), IX/380.
- ⁴⁵ a.g.e., (DM), IX/773.
- ⁴⁶ a.g.e., (DM), IX/ 773.
- ⁴⁷ a.g.e., (Cevdet),II/53-54.
- ⁴⁸ a.g.e., (Cevdet), I/479.
- ⁴⁹ a.g.e., (Gökyay), s. 205.
- ⁵⁰ a.g.e., (Cevdet), I/479.
- ⁵¹ a.g.e., (Cevdet), V/321.
- ⁵² a.g.e., (DM), IX/172.